

Оксана Галько

Предмети матеріального побуту містечок Галичини міжвоєнного періоду в колекції НМНАПУ: вироби з дерева та металу

Oksana Halko

The material everyday existence things of Galicia's interwar period small towns in fond collection of NMFUAAC – wood and metal

The article is devoted to describing and structuring of National Museum of Ukrainian Architecture and Culture's fund collection that represents wood and metal products of interwar Galician town.

Keywords: thing, everyday existence, small town, Galicia, fond collection

Присвячено опису та структуруванню частини фондової колекції Національного музею народної архітектури та побуту України (далі – НМНАПУ), яка представляє вироби з дерева і металу галицького міжвоєнного містечка.

Ключові слова: виріб, побут, містечко, Галичина, фондова колекція

Матеріальна культура українців як втілення та жива ілюстрація їхнього світогляду завжди викликала жвавий інтерес дослідників, особливо тоді, коли її традиційний період фактично канув у небуття і окремі речі можна побачити виключно в музейних фондах чи експозиціях.

Матеріальна культура українського субстрату галицьких містечок міжвоєнного періоду, яка ще належить до традиційного періоду, але водночас зазнала інших впливів – урбаністичних, міжетнічних, крос культурних, акультураційних, асиміляційних, трансформаційних та ін., представлена у фондових колекціях різноманітних музейних закладів. Така колекція зберігається і в НМНАПУ. Вона включає в себе кераміку, вироби з металу, дерева та скла, тканину, одяг, прикраси.

Загалом фондова збірка експонатів Музею має 40-річну історію і нараховує більше 70 тис. експонатів, зібраних по всіх регіонах України. Музейна колекція створювалася, в основному, з придбань наукових працівників, зроблених ними під час наукових експедицій (найбільша кіль-

кість експедицій була проведена 70–80-х рр. ХХ ст.), подарунків окремих осіб, виробів сучасних народних майстрів, придбаних на діючих виставках та музейних ярмарках¹.

Поповнення фондової збірки предметами побуту карпатського регіону здійснювалося у 70–90-х рр. ХХ ст. працівниками відділу «Карпати». Колекція формувалася завдяки пошуковим експедиціям Т. Михайленко, С. Смолінського, Р. Кобальчинської, В. Шмельова, Є. Гайової, О. Громової, А. Ценцевуса, В. Меліхової, М. Дешко, О. Ілуянової².

Шляхи експедицій пролягали по всіх етнографічних районах Галичини – науковцями було відвідано Бойківщину, Гуцульщину, Лемківщину, Покуття і Опілля. В пропорційному відношенні збір матеріалу відбувався нерівномірно – це залежало від багатьох, часто абсолютно не залежних від волі учасників, факторів та диктувалося потребами укомплектування фондів та експозиції.

Найбільше експонатів для колекції дали Гуцульщина та Покуття. Лідерами по кількості експедицій та зібраних предметів були Косівський та Верховинський райони, за ними слідували Снятинський та Городенківський, значно менше привезено з Коломийського, Наддніпрянського та Тлумачького районів Івано-Франківської області. Чимало було привезено з Бойківщини (Сколівський, Турківський та частина Рожнятівського районів Львівської області), Лемківщини (південна частина Великоберезнянського району), Опілля (Львівщина, Ходорівщина, Сокальщина, Яворівщина).

Окрім археологічних експонатів, які також є частиною фондової колекції, але для нас, на даному етапі, становлять менший інтерес, перевозилися предмети побуту. Це, насамперед, колекція одягу: сорочки, кептарі, гуні, головні убори, весільний одяг, вироби зі шкіри – тобівки, череси, взуття, прикраси – «салби» (прикраси з монет), згарди, пацьорки, коралі, прикраси з бісеру (гердани, силянки, реци, драбинки), декоративно-побутова тканина – утиральники, верети, ліжники та ін. З побутового начиння особливо привертає увагу кераміка Косова і Пістиня. Тут представлено кращі зразки з цих осередків гончарства Гуцульщини, а саме кахлі (кахляні печі), глечики, горщики, тарелі, миски. Серед них – роботи таких відомих майстрів: О. Бахматюка, І. Баранюка, П. Кошака, П. Цвілик, Н. Вербівської, М. Волощук. А також – вироби з дерева. Це різьблені скрині, високохудожні вироби домашнього вжит-

ку, прикрашені випалюванням, інкрустацією (настінні тарелі, «гелети», кухлі, чеберки та ін.). Окремі з них є виробами відомих карпатських майстрів-різьбярів Ю. Шкрібляка та І. Корпанюка³.

В основній своїй більшості це були речі, привезені із сільської місцевості. Але в результаті роботи з картотекою та польовими описами було знайдено чимало предметів, які походять або закупувалися в містах і містечках Галичини. Це, насамперед, такі великі урбанізовані міста, як Львів та Івано-Франківськ (в досліджуваній період – Станіславів). А крім того, Косів, Коломия, Городенка, Сколе, Дрогобич, Борислав, Новий Яворів, Сокаль, Східниця.

Відкидаючи великі міста, матеріальна культура яких цікавить нас меншою мірою, зупинимось на експонатах, які характеризують побут містечок зазначеного періоду. Їх можна класифікувати наступним чином: елементи одягу та прикраси, дерев'яний та керамічний ужитковий і декоративний посуд та предмети побуту, музичні інструменти, книги та періодика.

Галицьке міщанство зазначеного періоду зналося на облаштуванні свого побуту і підходило до цього процесу дуже творчо і конструктивно. Простір будівель розширився, збільшилася кількість кімнат, яких навіть у найбідніших становило 2–3, а окремі господарі вже в ті часи добудовували ванни і туалети в приміщенні будинку⁴. Деякої трансформації зазнали вікна (їх робили більших розмірів), підлога (стелили просто з дерев'яних дощок або паркет в «сосонку») та розміри печей (у кухні) та п'єців (печі у кімнатах), які у містечках обмазувалися глиною і білилися або були повністю викладені кахлями (пізніший період).

Відповідно, цей простір вимагав наповнення речами побуту – тканиною, меблями, господарським та кухонним начинням. Тут поєднувалися вироби народних майстрів і фабричні матеріали, практично всі господині вишивали, окремі з них – ткали і шили, деякі господарі вміли робити меблі, будувати, мурувати п'єци (печі для обігріву), студні (колодязі). Тому саме такий еkleктичний матеріал став основою міського домогосподарства.

В основному в міському побуті перехідного (міжвоєнного) періоду, користувалися дерев'яними меблями. Це, насамперед, столи і крісла з високими спинками, кутові лави, шафи, кресени (засклені буфети), куфери (куфри), (саркофагоподібні скрині з опуклим віком великого розміру, пофарбовані в коричневий або зелений колір і прикрашені

технікою фляндрування)⁵, бамбетлі (розкладні лави зі спинками), комоди, широкі двоспальні ліжка з високими різьбленими спинками, канапи, крім того – дерев'яні полички для книжок або інших потреб, рамки, підставки та ін.

Дерев'яних побутових виробів, привезених з містечок міжвоєнного періоду, у фондах Музею не так багато, але порівняно з іншими сегментами – найбільше.

Лідером у постачанні цінних експонатів з дерева, кераміки, ткацтва та вишивки до фондів НМНАПУ серед аналогічних галицьких містечок є Косів. Польський дослідник Станіслав Нецей, вивчаючи цей культурно-мистецький центр ремесел міжкультурного пограниччя, порівняв його з швейцарським Давосом і так писав про нього: «...Славною також була гуцульська різьба по дереву завдяки діяльності двох гуцульських родів – Шкрібляків та Корпанюків з Яворова біля Косова. Меблі і різьблені предмети з верстата Шкрібляка чи кераміка Бахматюка є найбільш цінними здобутками гуцульського мистецтва»⁶.

У колекції зберігаються вироби династій Шкрібляків та Корпанюків. Це, зокрема – барильце (1874 р.), кушка (1926 р.) – конусоподібна посуда з ручкою, оздоблені різьбою та видовбуванням, вазочка-цукорниця циліндричної форми з кришкою на підставці із стояком, різьблена, інкрустована бісером та металом, сільничка циліндричної форми із ступінчастою кришкою, з чорного дерева, покрита різьбою, прикрашена тисненнями і точіннями, інкрустована перламутром, футляр для люстерка з кришкою, прикріпленою металевою пластинкою, оздоблений різьбою та точінням. Їх авторство приписують В. Шкрібляку – одному з найвідоміших майстрів-різьбярів Гуцульщини. Перші два предмети були знайдені та закуплені науковцями у Львові, хоча, очевидно, що це – не їхня «батьківщина», вони просто мігрували з Косова на північ. Решта придбано в Косові. Топірець (бартка) з різьбленим держакком, орнаментованим кулястими квітами та копаницями, приписують Ф. Шкрібляку.

Вироби родини Корпанюків також зберігаються у Фондовій колекції Музею. Зокрема – різьблена таріль, інкрустована мідними вставками з дарчим надписом «Від Корпанюка – Семену Соломченку» С. Корпанюка, таріль з геометризованою квіткою в центрі та надписом на дні «Ю. К.» Ю. Корпанюка, його ж топірець, держак якого стягнуто металевою пластиною, різьблений, інкрустований, макет каплички з дерева,

різьблений, інкрустований бісером і перламутром, оздоблений інтарсією.

Крім того, у фондах представлені вироби таких майстрів: І. Кіщук – бакутовий топірець, інкрустований, покритий лаком, прикрашений тисненням і литвом; В. М. Шмадюк – келеп з контурною «гострою» частиною та ступінчатим обухом, інкрустований рогом, покритий лаком, прикрашений тисненням та литвом з металу; Б. Курлішук – дерев'яний таріль, в центрі якого зображено геометризовану розету, інкрустований рогом і металом, оздоблений різьбою та інтарсією; І. Ю. Грималюк – пасківник-куфер на трьох ніжках, орнаментований, з випалюванням; В. Г. Девдюк – прямокутна орнаментована рамка; М. І. Гrepиняк – скринька грибоподібної форми з кришкою, орнаментована, інкрустована бісером, металом, оздоблена точінням і вирізуванням, його ж плакетка «Скрипаль», оздоблена різьбою; І. В. Балагутрак – скринька з випуклими стінками і опуклою кришкою, орнаментована, оздоблена різьбою і точінням.

Авторство багатьох предметів, представлених у колекції, не ідентифіковано, але попри це вони не втратили своєї вартості та цінності для збірки. Це – люльки з мундштуком або трубчастим чубуком, прикрашені литвом та карбуванням, інкрустовані бакунітом; орнаментоване барильце, стягнуте двома дерев'яними обручами, прикрашене різьбою, різьблені орнаментовані рахви (маслянки); декоративні орнаментовані вази з клепок, одна – з «рогатим» вушком, оздоблені різьбою і випалюванням; орнаментована коновочка з клепок, з випалюванням; декоративні орнаментовані тарелі з розетами, інкрустовані металом та кольоровим бісером; орнаментований піднос-хлібниця овальної форми; «трійці» (підсвічники) на високих стояках з підставками, одна з них складає цілу композицію, куди входять дзвони, фігурки постатей, хрести, прикрашені різьбою. Присутні також розп'яття, ручні хрести і натільні хрестики, прикрашені бронзовим литвом та карбуванням, бібуляр (прес-пап'є), інкрустований бісером; гончарні круги, гончарні ножі, гончарські сапки, гончарські дроти, привезені з Косова.

Завезено до фондів кілька бамбетлів невеликого розміру з різьбленими бічними та задніми стінками і відсувною шухлядою під сидінням, датованих початком та 20-ми роками ХХ ст. Один з них із села Коломийського району, звідтіля ж доставлено кутову різьблену лаву на трьох фігурних ніжках кінця ХІХ – поч. ХХ ст. З самої Коломиї вибрано різьбле-

ний стіл кінця XVIII ст. на двох спарених ніжках, фаску (невеличка циліндричної форми діжечка з 10 клепок, стягнута дерев'яним обручем).

Інший бамбетель – із селища міського типу Східниці Дрогобицького району Львівської області, де також взято незасклений креденс (мисник) 20-тих років XX ст., медогонку (дерев'яна діжка, стягнута обручами), жорна, лаву з фігурно вирізаними ніжками сірого кольору. З Трускавця Львівської області дослідники вибрали віялку для відокремлення зерна від полови, два дзюбаки – дерев'яний плуг з металевим ралом, дерев'яний бамбетель з фігурно вирізаною спинкою, розписаний геометризованим орнаментом під горіх (20–30-ті рр. XX ст.).

Ще в другій половині XIX ст. в міському побуті активно використовувалися вироби із металу. Праски, кочерги, щипці, лампи, посуд та багато інших металевих предметів слугували міщанам на рівні з дерев'яними, керамічними, порцеляновими, чого не спостерігалось в селянських господарствах, які надавали перевагу дереву і кераміці. Крім кустарних виробів місцевих майстрів та ремісників мешканці міст активно залучали в своє життя фабричні вироби для прикрашання інтер'єру і для повсякденного вжитку. Польові матеріали засвідчують, що фабричні речі були набагато дорожчими за місцеві вироби, тому бідніші міщани (не залежно від національності) надавали перевагу останнім⁷. Багатші (це, в основному, заможні євреї та поляки) користувалися якісними дорогими фабричними виробами, які купували або виписували в мегаполісах Речі Посполитої. Подібним чином (більшою чи меншою мірою) формувала та упорядковувала свій побут сільська інтелігенція – священики та педагоги⁸.

До фондів НМНАПУ потрапила фабрична металева полив'яна ринка на трьох ніжках з ручкою (м. Коломия), срібні ложки та виделки з філігранним фігурним різьбленням на ручці та надписом «Fasto – ilPassa», ложки і виделки (на чотири зубці) жовтого кольору з ручками, орнаментованими рослинними мотивами, газові лампи «летюча миш» на різьблених металевих підставках з чотирма ніжками, оздоблених тисненнями рослинного орнаменту, на абажурах ламп проштамповано емблеми «Аполло ОТТ» і «Patent» (датовано початком XX ст., м. Борислав). У колекції є також кілька підносів з ручками початку XX ст. з Дрогобича і Борислава, оздоблених чеканкою та розписаних рослинним орнаментом, мідна ступка з товкачиком, емальована мірка на горілку з ручками, металева перечниця жовтого кольору з фігурною кришечкою-ситком на підставці,

бляшана скринька темного кольору, оздоблена тисненнями, які зображають батальні сцени. З Борислава та Дрогобича в колекції також представлено млинки для кави, орнаментовані, з відкидними нижніми шухлядками, футлярами, мідний примус (виготовлений в Швеції), бляшана овальна скринька для цукру, оздоблена кольоровими розписами рослинного та геометричного орнаментів, бляшані скриньки для чаю з розмальованими стінками і кришками, металева гиря з вушком, на корпусі якої викарбовано літери «ЗФ», металева гиря темно-коричневого кольору з кулькою, на якій вигравіювано «10 ДК» (що означає – 10 грамів), дерев'яний тримач на рушники. Крім того, в колекції представлено знаряддя праці, такі як сокира, кірка. Всі предмети датовані початком ХХ ст.

З Новояворівська Львівської області придбано навісний металевий замок з ключем, солом'янку (плетена з соломи коробка, скріплена корою), датованих кінцем ХІХ ст.; з селища міського типу Східниці – лавицю з фігурно вирізаними спинкою і сидінням, ніжками, з'єднаними планками, та коновку з вушками (дерев'яний пристрій для носіння та зберігання води), а також – цілу низку речей для кухонного вжитку: металеві щипці для печі чи плити, гачок металевий для печі, шатківницю (дошка з металевими лезами для нарізання капусти), плетене з лози решето, заслінка з ручкою, емальована всередині чорно-біла сковорідка, гелетки (дерев'яні діжечки, скріплені дерев'яними ж обручами), сікач для м'яса з фігурним лезом та дерев'яною ручкою, корито, видовбане із суцільної колоди, кадівб (видовбана з суцільного дерева діжечка). Всі експонати відносяться до 20–30-тих рр. ХХ ст.

Чимало речей було привезено дослідниками з курортного містечка Трускавця. Серед них – кошики для випікання хліба, кілька ланців (ланцюг з металевих кілець), залізна праска, сікач для овочів та коренеплодів. Їх також датовано 20–30-ми рр. ХХ ст.

Отже, підсумовуючи сказане, можна констатувати наступне – фондова збірка Національного музею народної архітектури та побуту України володіє значною кількістю предметів побуту, якими послуговувалися українські галицькі міщани міжвоєнного періоду. Серед них найбільшу кількість виробів становили зразки з дерева та металу. В локальному плані найбільше експонатів було вивезено з містечка Косів Івано-Франківської області, а крім того, – з Дрогобича, Борислава, Східниці, Коломиї, Трускавця, Сколе та ін.

У Музейних фондах присутні авторські роботи, які належать династиям видатних різьбярів Шкрібляків та Корпанюків, є речі менш відомих майстрів або взагалі без авторства. Серед предметів – знаряддя праці, кухонне начиння, елементи для прикрашання інтер'єру, меблі. Переважно всі вони оздоблені та орнаментовані. Для прикрашання виробів використовувалися різноманітні техніки роботи з деревом та металом – різьблення, інтарсія, інкрустація, випалювання, тиснення, лиття, гравіювання.

¹ Назаренко Л. Загальна характеристика фондкових колекцій Національного музею народної архітектури та побуту України (1969-2009 рр.) // Народна культура України: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України. – К.: ПВП «Задруга», 2010. – С. 337.

² Там само. – С. 340.

³ Там само. – С. 340.

⁴ Записано від Швед Марії 1928 р.н., м. Сколе Львівської області, вересень 2014 р.

⁵ Орел Л. Весільна скриня // Українська родина: родинний і громадський побут / Упор. Л. Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 44.

⁶ Nicieja S. S. Kresowa Atlantyda: historia i mitologia miast kresowych. – Wrocław, 2013. – Т. III. – С. 95.

⁷ Записано від Явдика Степана 1934 р. н., м. Сколе Львівської області, вересень 2014р.

⁸ Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX - 30-ті рр. XX ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – С. 362-419.